

הרב יוסף צבי קרליבך - ענבל אברמזון ויהלי גיליס

הרב יוסף צבי קרליבך

תוכן עניינים-

- 3-5 תוכן העבודה - הסיפור
- 6 מרכיבי עדות
- 6 ערכים בולטים באורח חייו
- 7 רפלקציות
- 8 תמונות

הכנה לעדות - שאלות לראיון -

- ספר על ילדותו
- מה היה היחס בגרמניה ליהודים לפני המלחמה? (ממשלה ואזרחים)
- מה הייתה תרומתו ליהודים בגרמניה לפני המלחמה?
- האם הייחוס של אביו גרר אנטישמיות כלפי המשפחה?
- כיצד עברו עליו שנות המלחמה?
- ספר על אירוע מרכזי שקרה לו במלחמה?
- איפה ואיך הוא נספה ומה הוביל למותו?
- איפה הייתה משפחה שלו בזמן השואה? ואיפה הם היו בסופה?
- מה תרומתו לארץ ישראל?
- מה היו הערכים בהם דגל?

הרב יוסף צבי קרליבך -

נולד בליבק שבגרמניה, לאביו הרב ד"ר שלמה קרליבך ולאִימו אסתר אדלר. הרב היה השמיני בין שנים עשר ילדים. בגיל 5 התחיל לימודי קודש אצל הרב גומפל. בשנת בר המצווה שלו, הרב מבקר לראשונה בהמבורג, ביקור זה משמעותי לעתיד שלו, שם הוא פוגש דמויות שילוו אותו בהמשך הדרך שלו. בגיל 18, מסיים תיכון, עם תעודה אשר מתעדת אותו ללימודי רפואה באוניברסיטת לייפציג. הרב קרליבך בוחר בדרך שונה, הוא מתחיל ללמוד באוניברסיטת ברלין, את המקצועות - מדעי הטבע, פילוסופיה ואמנות קלאסית. במקביל הוא מתחיל קורס הסמכה לרבנות. בין הלימודים הוא נהיה מורה בבית ספר לדת של "עדת ישראל". הוא נותן קורס במשנה, ועורך עם התלמידים טיולים. ושם בפעם הראשונה הרב קרליבך נפגש עם עולם החינוך. בשנת 1905 הרב מגיע לארץ ישראל, ומתחיל ללמד בבית הספר למל בירושלים(שם פוגש ומכיר את רעייתו לעתיד לוטה פרויס). מלמד מתמטיקה, פיזיקה וספרות גרמנית. פעיל בהסתדרות המורים העברית. פעיל בהסתדרות התלמידים הנקראת "מוריה". גם שם הרב עורך טיולים עם תלמידיו, ומקיים ערבי ויכוח על נושאים יהודיים ספרותיים. במקביל מבקר במוסדות שונים בארץ ומחבר אותם לארגונים יהודיים בגרמניה. הרב קרליבך מתחיל לעבוד על דוקטורט בעזרת ספרים וחומר הנשלחים מגרמניה אליו. בשנת 1907 חוזר לגרמניה, וממשיך לעבוד על הדוקטורט. בשנת 1908 מלמד בבית ספר נוצרי לבנות. תלמיד הסמינר לרבנים של ד"ר הילדסהיימר. בשנת 1909 חוזר ללמד בבית הספר "עדת ישראל". בנוסף מורה באיגוד הישראלי לפעולות השתלמות "מונטיפיורי", מלמד שיעורים קבועים בעברית מדוברת, ומרצה בנושא ארץ ישראל בתנ"ך. בחודש פברואר של שנת 1909 מקבל את תואר הדוקטור באוניברסיטת היידלברג. בשנת 1914 עומד בבחינות הסמינר הרבני, ומקבל היתר רבנות - נהיה רב.

באוגוסט, 1914 פורצת מלחמת העולם הראשונה. הרב מתגייס ומוצב כאלחוטן. בהמשך נשלח לחזית בתור קצין.

בשנת 1915 (במהלך המלחמה) מקבל צו לארגן בית ספר בקובנה לאוכלוסיה היהודית שחזרה מרוסיה לליטא. בחודש דצמבר נפתח בית הספר. באחד מהספרים שנכתבו עליו (חינוך ואמונה - מרים גיליס) יש עדות של יוסף אחאי מאותה התקופה, המספר על נאום בלתי נשכח. בערב מוצאי שבת הסמוך לראש השנה הוטל על הרב קרליבך לשאת דרשה. בית הכנסת היה מלא. היו שם חיילים גרמניים יהודיים, חיילים שבויים רוסים והאזרחים במקום. יהודים גרמנים שבויים בצד אחד, וחיילים גרמניים יהודים מצד השני. כשהרב עלה לדרוש נהיה שקט. ובשאה הוא פתח ואמר :

"וויר האבען דיזען קריג ניכט געוואלט!" (אנחנו לא רצינו במלחמה זאת!) ואלה היו דבריו : ולא 'אנחנו' ("וויר") רצינו במלחמה, אך אם זימן הגורל ועל-ידי המלחמה נפגשנו, יהודי מזרח ומערב, אני רואה בזאת יד אלוהים. כאן ניתנה הזדמנות ליהדות גרמניה להכיר את יהדות המזרח. ואל נא תחשוב יהדות גרמניה שאין לה ללמוד מן האוסט יודען' האלה. רק בתוכם נשתמרה התורה, וכבר נמצאים בינינו כאלה הלומדים מהם".

הרב קרליבך סלד מהיחס המתנשא של יהודי מערב גרמניה ליהודי המזרח. ועוד אמר באותו נאום: "יש כבר יהודים המנצלים את ההזדמנות הזאת שהם נמצאים במזרח אירופה כדי ללמוד משהו מן היהדות המקורית". הוא פנה אל החיילים, אל היהודים הגרמנים האלה, והמשיך : "הרי זה סימפטומאטי, שעומדים יהודים מצד אחד ומצד שני עומדים יהודים אחרים, אבל לגשת איש אל רעהו אינם יכולים ; להתקרב זה אל זה אינם יכולים". הוא הוסיף, שבחוץ הטרגדיה היא שכולנו נלחמים אחד בשני כי אנחנו מייצגים מדינות שונות ומלכים שונים, אבל מול הקב"ה כולנו אחים.

מסופר שבעקבות נאום זה, הוא הורחק מבית הספר לחודש. בהמשך השנה מקבל הוקרה מחבר המורים, מבקר בגרמניה, ומתארס עם רעייתו לוטה פרויס, שנה לאחר מכן (1918) מתקיימת החתונה. בשנת 1919 בא לחופשה בליבק לרגל מות אביו, ומציעים לו להתמנות במקום אביו לרב בליבק אך הוא מסרב ומחליט לחזור לקובנה. שנה לאחר מכן ב1920 שב לליבק בעקבות מות אמו, ומקבל את הרבנות בליבק, במקביל נולדת ביתו הבכורה.

מיישב ישיבה בליבק, מארגן שיעורי נשים.

1921 מסיים את תפקידו כרב בליבק.

1921 עובר להמבורג. ומייסד ישיבה. דואג לכלל התלמידים בישיבה, משפץ את המקום ודואג לשכר המורים. בהמשך מארגן ועידת חינוך.

1925 נהיה רב ראשי באלטונה. מכהן כמנהל בבית ספר. פועל לקידום וחיזוק היהדות ובעיר בפרט. מתנדב ופועל.

1935 נוסע לארץ ישראל. נפגש עם הרב קוק, ומתייעץ איתו. הרב קוק אומר לו שלפי המסורת המשפחתית (היהודית) רב החובל הוא האחרון שעוזב את הספינה. וכך הרב קרליבך מתנהל כשהוא חוזר לארץ, הוא מעודד את מי שיכול לצאת גרמניה, ואמר שהוא זה שיעזוב אחרון, כמו בשיחתו עם הרב קוק.

בשנת 1936 נערך טקס הכתרה מפואר לרגל קבלת כהונתו כרב הראשי בהמבורג. בשנים של חוסר בוודאות (עד שהנאצים עולים לשלטון), הרב מעודד את התושבים, מרים את המורל היהודי, מקים ועושה למען. כמה לילות לפני ליל הבדולח הרב ואשתו מחליטים לשלוח חלק מהילדים שלהם אל מחוץ לגרמניה. אסי בולי יהודית וחווה הוברו לאנגליה. מרים בתו הוברחה לישראל, לילה לפני ליל הבדולח. 4 הילדים הקטנים נשאר איתו ועם אשתו בגרמניה. בהמשך הבן הקטן שלמה נשלח למחנה אושוויץ, שורד, ועולה לאנגליה גם הוא. בליל הבדולח, הרב מסרב להתחבא, מציל ספרי תורה, ומכריז בגאווה שילך עם ראש מורם לבית הכנסת, כל ההתנהגות שלו מעידה על כך שהוא בז' לנאצים. באחת מדרשותיו אומר ומבטל את טענת הנאצים ל-1000 השנים של הרייך השלישי, ושהרייך השלישי לא יחזיק מעמד בגלל שעם ישראל הוא עם הנצח.

בתוך המציאות של שנות המלחמה, התקופה הזאת הייתה דווקא תקופת הזוהר הגדולה שלו. הרב יוסף צבי נשאר הרב האורתודוקסי האחרון שפעל על אדמת גרמניה, הוא הפך להיות כתובת להמון המון פניות, גם בגלל שהיה הרב האחרון וגם בגלל שהיה איש חינוך גדול ודגול. בשנות המלחמה וגם לפניו, הוא דאג שאנשים יוכלו לקיים מצוות, דאג שתהיה רשת חינוך, שיהיו לימודים, שיהיה בית כנסת פעיל, והקים רשת סולידריות של ארגוני צדקה וגמילות חסדים.

אפשר לראות כמה הרב קרליבך עשה באותה התקופה בספר חינוך ואמונה, זה התחיל בדברים הכי קטנים, כמו לדאוג למצות ודפי הוראות לפסח, או ארגון שיעורים לנשים וגברים, דרשות בערבי שבת, (הרב נהג להסתובב בין הבתים בעיר בערבי שבת ולתת דבר תורה), פעל בבתי אבות והרשימה עוד ארוכה. כל אלה הובילו את הרב לחלק בלתי נפרד ליהודים שחיו בתקופה הזו.

במקביל לכל פעולותיו הוא מעודד את התושבים לצאת מתחום גרמניה, מתחום הסכנה, ומנסה למצוא למשפחתו שנשארה איתו ולעצמו כרטיס יציאה.

בסתיו 1941 התפרסם מאמר שכתב, בו הביע את משאלתו לשלום ואת התנגדותו למלחמה. המאמר הגיע לידי אחד ממפקדי האס אס במחנה ריכוז מסוים, אשר שלח מיד דווח לברלין כדי שיענישו את הכותב. בגלל מעמדו של הרב יוסף צבי קרליבך, הנאצים לא אסרו אותו, אלא הוציאו אותו, ואת אשתו, ילדיו, הקהילה שלו ועוד אלפי יהודים למסע ארוך שסופו היה בריגה שבלטביה.

הם התחילו במסע לעבר המחנה. תוך כדי הנסיעה ברכבת הרב קרליבך כותב את מכתבו האחרון, ומביע ייאוש וחוסר ידיעה מוחלט לגבי מה שהולך להיות. עם העצירה הרב עובר ליד הרכבות כדי לעודד את הנוסעים. מתמשכת הליכה עד למחנה יונגפרנהוף. ישר עם ההגעה הרב סוקר את תנאי המחנה. הוא דואג לתעסוקה של הילדים. אוסף כל אדם שקשור לחינוך וילד מתחילים להרכיב מערכת שעות בקבוצות הכוללת את המקצועות חשבון, שפות זרות, גיאוגרפיה והיסטוריה. הרב קיים שיעורי איוב למורים - על זה בטי וילנר - ניצולת שואה שהייתה במחנה עם הרב קרליבך מוסיפה: "לצערנו זכו הילדים לתקופות חיים קצרות בלבד. לנו "מורים" נתן הרב קרליבך שיעור מרומם. למדנו את ספר איוב ספר הולם את תנאי המחנה ואת מצבנו." עורך חגיגת חנוכה, בערב נר ראשון, הרב הצליח למצוא נר, עלה על הארגזים כדי להגיע למקום גבוה, הדליק את הנר והתחיל לדרוש לכל היהודים דברי קידושים. דרש ואמר שלכל יהודי יש ייעוד בעולם, כל עוד הנר דולק אפשר לתקן, ובעיקר עודד את האנשים כדי שיוכלו לשרוד את התופת.

בחודש ינואר 1942 חולה אנוש אך מבריא. מוסיף ומלמד שיעורים ליושבי המחנה. מארגן חגיגות בר מצווה לנערים במחנה. דואג לשמירת הגוף. מנסה להספיד כל אדם שנפטר. מתיר אכילת נקניק לא כשר - הרב קרליבך תמך בזכות החיים, אפשר לראות זאת סוגיה זו שמרבים לספר עליו כשהגיעה אליו פנייה אשר שאלה

בקשר לאכילת נקניק טרף בזמן המלחמה. הרב התיר, כי הוא אמר שכרגע צו השעה הוא לחיות, ואנו צריכים לאכול כל דבר בשביל להישאר בחיים בתקופה הזאת.

ב26 במרץ 1942- בשבת הגדול, כל יושבי המחנה היו צריכים להתכונן לעוד "נסיעה". המפקדים לקחו אותם ליער של ריגה. ושם, הרב קרליבך אשתו ושלושת בנותיו הקטנות נרצחו.

פסקת סיום עבודה

בסוף הספר - מכתבים לירושלים, הכולל בתוכו את כל המכתבים שכתב הרב קרליבך אשר הצליחו למצוא ולשמר- נגמר כך -
...הריצ"ק המשיך: "דיברתי קודם על הקושי למצוא את המאחד בין החדש לישן, בין חודש הזה לחוקת עולם. אכן, דווקא אדמת ארץ ישראל היא זירת קרב, שבה שני הניגודים עומדים זה כנגד זה בשני מחנות אויב. בצד אחד עומד הנוער העמל עולם החלוצים בעלי העוז והאומץ המוכנים להקרבה עצמית לכל קורבן ולכל משימה, אך תפושים במסכת הטעויות, כאילו שרק מתוך הווה ניתן לגבש את מטרות החיים. מן הצד השני עומדים נציגי היישוב הישן מלאי נאמנות ודתיות, אך בלי מוכנות להבין ולקבל את השינויים בכלכלה ובתנאי החיים. אך ברוך ה'. גם כאן ישנם סימנים של התקרבות בין אבות לבנים. בין הדור הישן לדור החדש, כך שדרישות הנצח ודרישות ההווה יגיעו לידי הבנה והתפייסות הדדית.... ביתר שאת הוא חש את פלא ההתחדשות של אלה שחוננו על ברכי חוקת עולם. חלומי האמיתי היה. להצטרף אליהם ביום מן הימים. לקחת את כל בני קהילתו על כל תלמידיו ולחיות אתם בחברותא, בפשטות ובצניעות ולאור החזון של חוקת עולם והחודש הזה לכם.

הרב יוסף צבי קרליבך לא זכה לקחת חלק בהגשמת חזון זה, כי בחר ללכת אל מקום הגזרה הנוראה עם אשתו, עם הצעירים בילדיו ועם מאות מבני קהילתו. הוא ידע, שרבים שואבים נחמה ועידוד מהליכה זו יחדיו. הוא הלך אתם בכל לבבו ובכל נפשו.

מרכיבי עדות -

ליל הבדולח - בלילה 9 בנובמבר 1938, ערכו הנאצים פוגרום קשה ביהודי גרמניה ואוסטריה. פוגרום זה נקרא "ליל הבדולח". הפוגרום הוצג ההתארגנות ספונטנית ומקרית אך למעשה הוא תוכנן על ידי שר התעמולה הנאצי יוזף גבלס. באותו לילה יחידות נאציות בסיוע אזרחי גרמניה נלהבים שרפו והרסו מאות בתי כנסת ובתי עסק של יהודים ברחבי גרמניה ואוסטריה, בזזו כל מה שיכלו, ותקפו יהודים רבים. ליל הבדולח לא רק היה אירוע אנטישמי גדול, אלא הוא הפך לנקודת מפנה בפעילות המשטר הנאצי. בליל הבדולח הותרו לראשונה התקנות נגד אלימות בגרמניה. מאותו הלילה האלימות הפכה לדפוס המדיניות הנאצית כלפי היהודים. המדיניות הזאת הגיעה לנקודת שיא שלוש שנים לאחר מכן - בתכנית הפתרון הסופי, שהייתה תוכנית להשמדה שיטתית של כלל יהדות אירופה. שיתוף הפעולה מצד רוב האזרחים הגרמנים, והעמידה מהצד של העולם לגבי מעשים אלו נתנה להיטלר אישור להמשיך ולממש את האידיאולוגיה הקיצונית שדבק בה.

מחנה יונגפרנהוף - יונגפרנהוף היה מחנה ריכוז מאולתר בלטיבה 3-4 ק"מ מריגה המחנה פעל מדצמבר 1941 עד מרץ 1942. המחנה שימש עבוד יהודים מגרמניה ואוסטריה. בשטח תוכנן להקים שם שדה תעופה.

ליונגפרנהוף הובאו יהודים מוינה, נירנברג ומהמבורג. הם שוכנו בתנאי צפיפות קשים. מתוך כ- 4,000 היהודים שהיו שם בדצמבר 1941 נותרו כ- 500 יהודים בלבד. המחנה היה אמור לשמש דיור מאולתר לצורך עבודות בנייה של מחנה הריכוז סלספילס. המחנה הוקם בתוך אחוזה לשעבר. במרץ 1942 המחנה פורק. בין 1,600 ל-1,700 אסירים נלקחו ליער ליד ריגה, תחת הבטחת שהם נלקחים למחנה עבודה עם תנאים טובים יותר. ביער הם נורו ב-26 במרץ 1942 ונקברו בקברי אחים. 450 אסירים נשארו לשמש ככוח עבודה שנועד להסוות את שרידי המחנה בתור חווה חקלאית. כוח עבודה זה התקיים במשך שנה אחת וניצוליו נשלחו אל גטו ריגה.

ערכים בולטים באורח חייו -

דבקות ביהדות - בדיוק כמו שזה נשמע, מסר את נפשו בתורה. בליל הבדולח מסופר שהתפשטה שמועה שהגרמנים הולכים לשרוף את בית הכנסת הראשי בהמבורג. מה עשו כל האנשים? ברחו. מה עשה הרב קרליבך? רץ לבית הכנסת נכנס והתחיל להוציא את ספרי התורה. החיילים הגרמנים, שכבר התחילו לשרוף את בית הכנסת התחילו להכות אותו, ובדרך נס הצליח לצאת משם עם שניים מספרי תורה.

אהבת אדם - לרב קרליבך היה קשר עם אנשים בכל הסוגים, מכל מיני מקומות, והוא במובן הכי פשוט האמין בכל אדם והאמין שיש בו את הייחוד שלו. אפשר לראות לפי איש החינוך שהיה, הוא דאג לכל קצוות האוכלוסיה. ובירך את השוני.

דרך ארץ - מצד אחד התקדם בתורה, ברבנות, מצד שני לא התכחש להישגים של התקופה, לשפה לשירה ולספרות.

השכלה - היה אדם של השכלה רחבה. היום יש מעט מאוד רבנים עם דוקטורט אז בטח ובטח שפעם, רב עם דוקטורט של מקצוע חול.

אך בסוף ומעל הכל היה מורה ואחד חינוך נערץ - האמין בחינוך ברמה הכי גבוהה שיש, והשקיע ובסוף גם הקריב את חייו למען זה.

רפלקציה -

עבדנו בשיתוף, אבל כן חילקנו כמה משימות בינינו. היה לנו קשה להתחיל, אבל ברגע שהתחלנו זה זרם. בחרנו את המקור חינוך ואמונה, ספר שאבא של יהלי הלמיץ לנו להשתמש בו לעבודה, את הספר כתבה מרים גיליס קרליבך, סבתא רבתא של יהלי, שהייתה ביתו. היינו עובדות מסודר יותר, והיינו מתחילות מוקדם יותר כדי להימנע מלחץ. כוחו של זוג הוא שדירבנו אחת את השנייה, והחזקות של האחת עזרו בחולשות של השנייה.

רפלקציה אישית

ענבל-

כששמעתי בהתחלה על העבודה חששתי קצת מהגודל שלה אך התגברנו על זה יפה. הסיפור של הרב יוסף צבי קרליבך הוא סיפור מעניין שלא שמעתי עד עכשיו והיה מעניין לחקור ולהתעמק בסיפור שלא הכרתי. חלק שריגש אותי בעבודה הוא אחרי שהחלטנו מה אנחנו עושות דיברתי עם סבא שלי על העבודה והוא סיפר לי שאבא שלו בא מאותו עירא של הרב והכיר והעריך אותו וזה נתן לי עוד חיבור לעבודה ולרב. היה לי מעניין גם לחפש חומר לבד ולקרוא מספרים ומהאינטרנט ולנסות למצוא עוד סיפורים מעבר למה שסיפרו לנו. ולסיכום ממש נהנתי והחכמתי מהעבודה היה מעניין לעשות אותה ללמוד ולהכיר דמות מעוררת השראה שעשתה הרבה בשביל העם היהודי.

יהלי -

כששמעתי על העבודה ישר חשבתי על לעשות על קרוב משפחה שהיה בשואה, וזה מה שגרם לי להציע שנעשה על הרב קרליבך. האמת שחששתי לעשות עליו כי ידעתי שיש עליו מלא מלא חומר והוא עשה המון, אז לא ידעתי איך נצליח להכניס הכל בעבודה אחת. אני וענבל הכנו שאלות לראיון עם אבא שלי שסיפר לנו עליו. בראיון למרות שידעתי בערך את הסיפור למדתי ושמעתי דברים חדשים שלא ידעתי. חלק שממש נהנתי בעבודה היה לקרוא את החומר עליו, הבנתי מאיפה סבתא רבתא שלי הגיעה, מי היתה המשפחה שלה, וכמה הוא תרם ועשה. בסוף אני מרוצה מהעבודה, אבל אני חושבת שהייתי מתחילה אותה הרבה קודם, כי די דחינו את זה לרגע האחרון, אז היה לנו פחות זמן להשקיע. כן השקענו, אבל הרגשתי שיכולתי יותר להבין ולהתעמק בסיפור אם היה לי יותר זמן, ולא דווקא בשביל העבודה. אני לוקחת מהעבודה את הידע על העבר שלי, ואיך אני יכולה לפעול כמוהו ולנסות ולעשות רק טוב בעולם, ולקחת את כל הערכים שדגל בהם.

מקורות עזר -

חינוך ואמונה - מרים גיליס קרליבך
מכתבים לירושלים - הרב יוסף צבי קרליבך/ מרים גיליס

תמונות-

